

KUTLU DOĞUM 2003

İSLAM'IN GÜNCEL SUNUMU

TÜRKİYE
DIYANET VAKFI
YAYINLARI

Hız. Peygamber'in Tebliğ Metodu Işığında İslâm'ın Güncel Sunumu
2003 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri

Yayın No: 364
Sempozyumlar ve Paneller Serisi:35

© Bütün Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir
1. Baskı, Haziran 2006, Ankara, 1.000 adet

ISBN 975-389-485-6
06.06.Y.0005.364

Redaksiyon : Dr. Mehmet BULUT
Kapak ve İç Tasarım: TN İletişim
Kufi Besmele: Hişâm el-Ğarâvî
Uygulama: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Türkiye Diyanet Vakfı Mütevelli Heyeti'nin
16.07.2003/1117-21 sayılı kararıyla basılmıştır.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi'nin dizgi,
fotomekanik, ofset ve cilt tesislerinde hazırlanıp basılmıştır.

TÜRKİYE DIYANET VAKFI
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi

OSTİM Örnek Sanayi Sitesi
1. Cadde 358. Sokak No: 11 06370 Yenimahalle / Ankara
Tel: 0312. 354 91 31 (pbx) Faks: 354 91 32
e-posta: tdvyayin@diyanetvakfi.org.tr

Tebliğle İlgili Mevcut Organizasyonların Değerlendirilmesi

Doç. Dr. Sonmez KUTLU*

Dini, siyasi veya ideolojik bir mesajın, insanlar tarafından benimsenmesi ve toplumda taban bulabilmesi için, mesajın doğruluğu kadar kim tarafından, nasıl ulaştırıldığı da son derece önemlidir. Bir mesaj ne kadar doğru olursa olsun, kaynaktan alıcıya iyi bir zamanlamayla uygun kanallardan iletilmezse olumlu bir yansimanın alınması miimkun değildir. Bu yüzden Allah, ilahi mesajlarını gönderirken, bu göreve insanlar arasında, akıllı, güvenilir, dürüst, emanete hiyanet etmeyen, hoşgörölü baqarili ve onurlu kimseleri seçmiştir. Boyle olduğu halde bile, elçiler, tebliğ görevlerini yerine getirirken zaman zaman bazi hatalar yaptıkları için, Allah'ın ikazına muhatap olmuqlardır. Ancak mesajı ileten Peygamber hayatta olduğundan, bu gibi hatalardan ve yanlış anlamalardan kaynaklanan sorunlar ilahî bir müdahaleyle qozume kavuşturulmuştur. Bu sebeple İslam'ın insanlara en başarılı ve doğru bir şekilde ulaştırıldığı, imaj ve giiven probleminin yaşanmadığı dönem, Hz. Peygamber dönemi olmuqtur.

İslam mesajı, Hz. Peygamber'in oliimiinden sonra, sahabenin gayrederi, bilginlerin ilmi faaliyetleri, siyasi iktidarların fetihleri, mezhepler, tarikatlar ve burada saymadığımız diğey yollarla yayılmaya devam etti. Mezhepler, felsefi ekoller ve tarikatların kurumlaqmasmdan sonra, mesajın anlaşılması ve aktarılma-

*Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi.

ber'i hakkında sağlam bilgilere sahip olmak yerine kendi mensup oldukları cemaatin lideri veya mensuplarının İslâm'ı algılama biçimleri konusunda bilgi sahibidir. Hatta vaaz ve irşadlarında kiirsiilerde jest ve mimiklerle, ağlamasına varıncaya kadar liderlerini taklid etmektedirler. Bu cemaatler, kendi cemaat liderinin veya mezhebin mesajını İslâm'la özdeşleştirmekte ve İslâm'ı temsil ettikleri iddiasındadırlar. Böyle bir tutum ve davranış, onları seçilmişlik psikolojisi içerisinde, kendi cemaatlerini kurtuluşa eren topluluk veya kendi cemaatlerinin Mehdi'nin manevi şahsiyetinin temsilcisi⁴, "ahir zaman cemaati"⁵ ya da cemaat liderinin mehdi-mesih⁶ olduğu iddiasına goturmekte ve İslâm mesajını, İslâm'ı bilmeyen veya yanlış bilen insanlara tebliğ etmek yerine diğer müslümanlardan kendilerine adam kazanmak için faaliyet göstermeye gotiirmektedir. Bu da cemaatlere nitelik yerine nicelik açısından bir güç kazandırmaktadır. Aslında iletişim biliminin önemle üzerinde durduğu mesajın, o mesajı taşıyanlar üzerinden nasıl algılandığı sorusu son derece önemli bir sorundur. İslâm mesajı, bu mesajın taşıyıcıları olduğunu iddia eden dini cemaat ve organizasyonlar üzerinden doğru anlaşılmasında burada değinmediğimiz daha pek çok sorun bulunmaktadır.

İslâm'ı tebliğ etmeyi amaçları arasına koyan cemaatler ve dini organizasyonlar, sivil toplum örgütleri oldukları şeklinde kendi eylemleriyle çelişen bir iddiada bulunmaktadırlar. Kendilerine her ne kadar sivil toplum örgütü görünümlü vermeye çalışsalar da, kıçı merkezli olmaları, ortak katılımdan yoksun olmaları, devletten bağımsız olmak yerine devlete yabancılaşmaları, bazılarının iktidarı ele geçirme amacı gütmeleri, ticari ortaklıklara dönüşmesi ve dini-ideolojik kaplılar içerisinde faaliyet göstermelerinden dolayı sivil toplum örgütü sayılamazlar. Özellikle Türkiye'de tarikatlar ve cemaatlar, bilinen dini önderlerin veya liderlerin otoriteleri ve tasallutu altında faaliyet göstermekte ve varlığını bu kişilerle sürdürmektedirler. Diğer taraftan bazıları dolaylı veya doğrudan iktidar talebi peşindedir. Nitekim geçmişte bazılarının siyasi iktidara talip partilerle yakın temaslar içerisinde girdikleri herkesçe bilinmektedir. Ayrıca bu cemaat ve ta-

⁴Örneğin Said Nursi, Nurcu Hareketinin böyle bir misyonu üstlendiğini iddia etmektedir. Said Nursi'nin bu konudaki anlayışı ile ilgili geniş bilgi için bkz.: Keleş, Ahmed, "Türkiye'de Cemaat Dindarlığının Oluşumunda Hadislerin Rolü", İslâmîyât Dergisi, (Türkiye Dindarlığı Özel Sayısı), Cilt: 5, IV (2002), 134-135. Bu görüş, öyle anlaşılıyor ki, Fethullah Gülen tarafından da benimsenmiştir. Bkz.: Akman, Nuriye, "Fethullah Hoca Anlatıyor (9. roportaj)", Sabah Gazetesi, 31 Ocak 1995.

⁵Gülen, M. Fethullah, *Fasıldan Fasıla I*, der. Ahmet Kurucan, 88.

⁶Kadiyaniliğin kurucusu Mirza Gulam Ahmed, kendisini başlangıçta Mehdi ve Mesih, daha sonra da resul olduğunu iddia etmiştir. Bu idda bugün onun cemaati tarafından aynen sürdürülmektedir. Bkz.: *Vadedilen Mesih ve Mehdi* (Hz. M. G. Ahmed'(a.s)in Eserlerinden Derlenmiştir), Çev.: Muhammed Celal Şems, Islamabad 1990.

sında farklı anlayışlar ve metodlar geliştirildi.¹ Ancak Peygamberlik Hz. Muhammed'le sona erdiği için, ondan sonra bu mesajın anlaşılması ve insanlara ulaştırılmasında yapılan hataların bizzat mesajın sahibi Allah tarafından düzeltilmesi yolu kapandı.

Bugüne gelindiğinde dünyada siyasi, kültürel ve ekonomik alanlarda küresel düzeyde yaşanan rekabetten, dinler ve kültürler de nasibini aldı. Sonuçta tarihi çok gerilere giden dinler arası ve kültürler arası rekabet büyük bir ivme kazandı. Küreselleşmenin bir sonucu olarak herkes her ürettiğini dünya pazarlarına sürememektedir. Öncelikle üretilen malın kaliteli ve standartlara uygun olması, güzel ambalajlanması ve iyi bir ulaşım ağıyla sağlam bir şekilde tüketici-sine ulaştırılması gerekmektedir. Dinler için de durum aşağı yukarı aynıdır. Artık sunulan mesajın özgün olması, günümüz insanının ihtiyaçlarına cevap vermesi ve yeni teknolojik imkanları da kullanarak ihtiyaç sahiplerine en güze bir şekilde sunulması büyük önem kazanmıştır. Ancak müslümanlar, dinler arasındaki bu küresel rekabete hazırlıksız yakalandılar. Buna karşın misyonerliğe özel önem atfeden ve bunun için köklü organizasyonlara sahip olan Hristiyanlık müslümanlar arasında ve şu anda özellikle Orta Asya ve Uzak Doğu'da modern teknolojik imkanları da kullanarak bu bölgedeki yerli nüfusun dini kimliklerini tehdit eder duruma gelmiştir. İslam dünyasında ve batıda amaçları arasına gerek müslümanlara gerekse müslüman olmayanlara "İslam'ı tebliğ etme" misyonunu koyan "ve uzun bir tarihi geçmişe sahip pek çok tarikat ve mezheple 20. yüzyılın ürünü olan dinî Cemaat ve Organizasyon"² bulunmaktadır. Bizim böyle bir tebliğde bu cemaat ve organizasyonların tamamını ele alıp tek tek incelememiz mümkün değildir. Burada üzerinde durmak istediğimiz konu, iletişim biliminin mevcut verileri ışığında günümüzdeki müslüman Cemaat ve

¹ Örneğin İsmaililer, kendi din anlayışlarını propaganda edebilmek için yedi aşamalı bir davet metodu geliştirmişlerdir. Geniş bilgi için bkz.: Büyükkara, Mehmet Ali, "İsmâîlîlere Atfedilen 'Dokuz Aşamalı Da'vet Süreci' Üzerine bir İnceleme", İLAM Araştırma Dergisi, Cilt: 3, II (1998), 35-49.

² Geçmişte ya da günümüzde var olan mezhep, tarikat ve dinî cemaatleri, ortaya koydukları din anlayışları açısından şöyle sınıflandırmaktayız: 1. Tepkisel-Kabilevi Din Anlayışı: Hâriciler, Vahhâbilik, Mısır'da Tekfir ve Hicret Cemaati, Cihâd Örgütü ve diğer bazı gruplar. 2. Akılcı-Hadârî Din Anlayışı: Mutezile, Mürcie, Rey Taraftarları, Maturidilik, Hanefiler, Meşşai Filozofları, Yenilikçiler ve Modernistler. 3) Gelenekçi-Muhafazakar Din Anlayışı: Hadis Taraftarları, Bazı Eşâ'riler, Şâfiiler, Hanbelîler, Mâlikîler, Selefî Hareket, Vahhâbilik, Ensârü's-Sünne, Ehl-i Hadîs, Nurculuk 4) Siyasal-Karizmatik Liderci Din Anlayışı: Onikiimâmîyye Şîası, İsmâîlîlik, Zeydîlik, Nusayrîlik, Dürzîlik, Bâbîlik-Bahâîlik, Kâdiyanîlik, Lübnan Hizbullahı, Hindistan'da Hilâfet Hareketi, Hizbu't-Tahrîr, Cemaat-i İslâmîyye, Kaplancılar. 5) Keşişçi-İnzivacı Din Anlayışı: Nakşîlik-Süleymanlılar, Işıkcılar ve diğerleri-, Halvetîlik, Kadirîlik, Rûfâîîlik, Ticânîlik, Mevlevîlik, Bektaşîlik, Aczimendiler. Bu beş ayrı din anlayışının tezahürleri hakkında geniş bilgi için bkz.: Kutlu, Sönmez, "İslam Düşüncesinde Tarihsel Din Söylemleri", İslâmîyât Dergisi, Cilt: 4, IV(2001), s.15-36.

organizasyonların İslam'ı tebliğ faaliyetlerini değerlendirmek olacaktır. İletişimi bir sistem olarak kabul edecek olursak, böyle bir değerlendirmeyi, bu sistemi oluşturan unsurlar açısından, yani kaynak/tebliğ eden, alıcı/muhatap kitle, mesaj/ileti ve oluklar/metod/ kanallar olmak üzere dört açıdan yapabiliriz.

1. Kaynak

Kaynak, herhangi bir konuda iletişim sürecini başlatan ve iletiyi çeşitli yollardan hedefe gönderen kişi, grup, kurum ya da toplumdur. Mesaj, türü ne olursa olsun, ister duygu, düşünce, kanı ve bilgi ister dini ve ideolojik olsun, mutlaka bir kaynağın varlığını gerektirir. İletişim sürecinde kaynağın iletileri kodlayıp sürece sokmasında, kaynağın iletişim becerisi, tutumu, deneyim, bilgi düzeyi ile çevresel, toplumsal ve kültürel öğeler önemli bir rol oynamaktadır.³ İslam mesajını insanlara ulaştıran kaynağa gelince, bu kaynak İslam'ın ilk dönemlerinde Hz. Peygamber idi. O, kendi döneminin şartları içerisinde, iletişim sisteminin bütün öğelerini başarılı bir şekilde kullanmaya çalıştı ve büyük ölçüde başarılı oldu. Bugün İslam mesajını ulaştıracak kaynak rolünü, müslüman bireyler ve onların kurdukları dini cemaatler, bazı mezhepler ve organizasyonlar üstlenmektedir. İslam'ı tebliğ etme iddiasıyla ortaya çıkan bu teşekküller veya bunlardan bağımsız çeşitli organizasyonlar, yukarıda sözü edilen iletişim sisteminde kaynakta bulunması gereken özelliklere, ya hiç sahip değildir veya çok azına sahiptir. Öncelikle bunlar büyük bir nitelik ve imaj sorunuyla karşı karşıyadır. Çünkü İslam'ı tebliğ iddiasında bulunan bu kişiler, Hristiyan dünyasındaki gibi, İslam mesajını bütün insanlara doğru bir şekilde ulaştırabilecek eleman yetiştiren kurumlardan ne iyi bir dinî eğitim, ne de iletişim ve halkla ilişkiler konusunda çok özel dersler almışlardır. Halbuki bu kişilerin, öncelikle çok iyi bir dinî eğitiminden ve pedagojik formasyondan geçirilmiş olması gerekir. Bu bakımdan yüce İslam mesajını, insanlığa ulaştıracak, çok sınırlı düzeyde nitelikli insan kaynağına sahibiz. İslam mesajının iletilmesi sürecinde kaynağın kişiliği, mesajın alıcı tarafından doğru algılanmasında son derece önemlidir. Bir kişinin bilmediği, yaşamadığı bir konuda doğru ve sağlıklı bir tebliğ eyleminde bulunması mümkün değildir. Doğrudan doğruya bu amaçla ortaya çıkan Hindistan'da 1926 yılında Muhammed İlyas tarafından kurulan Tebliğ Cemaati dahi, tebliğ için özel eğitimden geçirilmemiş, hatta çoğunluğu sıradan müslümanlar olup "öğreterek İslam'ı öğrenmeyi" ilke olarak benimsemiş bir Cemaattir. Bugün İslam'ı tebliğ eden bu kaynaklar, genel olarak, İslam ve onun Peygam-

³ Geniş bilgi için bkz.: Yüksel, Haluk, "İletişim", *Din Hizmetlerinde İletişim ve Halkla İlişkiler İçerisinde* (Eskişehir 1999), 6-7.

rikatlar, bazen iyi niyetli ve insanlara faydalı olmak üzere kendilerine destek veren insanları müşteri gibi görerek suistimal etmektedirler. Bazıları ise, tevhid, ihlas, tesettür ve benzeri kavram, değer ve sembolleri işyeri, şirket adı olarak kullanmak suretiyle, onlar üzerinden kapital elde etmeye çalışmaktadırlar. Sonuçta bütün vaktini, malını ve canını Cemaat veya belli bir dinî organizasyona feda eden veya onun emrine veren kimseler, onların sunduğu eğitim ve öğretim imkanları veya başka imkanlardan, pahalı olması dolayısıyla kendi çocukları ve ailesi yararlanamamaktadırlar. Kendi mensupları üzerinden zengin olanlar, daha sonra zenginlere hizmet veren ticarî cemaat ve organizasyonlara dönüşmektedir. Sonuçta İslam'ı tebliğ eden kişi, grup ve topluluklarda bulunması gereken en önemli özelliklerden ihlas ve samimiyet kalmamaktadır.

2. Alıcı

Alıcı, kaynağın gönderdiği mesaja hedef olarak seçilen kişi, grup veya topluluktur. Etkin bir iletişimin gerçekleşebilmesi için alıcının ilgi alanının, tutum, düşünce ve inançlarının, sosyo ekonomik düzeylerinin ve ihtiyaç alanlarının önceden öğrenilmesi son derece önemlidir.⁷ Muhatap kitle bu özellikleriyle iyi tanınırsa, tebliğ edilecek mesaj onların anlayacağı düzeyde ve anlamalarını kolaylaştıracak yollarla sunulur. Aksi takdirde yapılan faaliyet sonuçsuz kalır. Bunun acı sonuçlarını, bugün Türkiye'den Orta Asya'ya ve Balkanlar'a İslam'ı tebliğ etmek üzere giden Cemaatlerin ve tarikatların faaliyetlerinde açıkça görmekteyiz. Sovyet Rusya'nın çöküşüyle birlikte bu bölgelerde İslam'a büyük ilgi ve alaka oluşmuştu. Bu dine susamışlığı ve ilgilyi karşılayabilmek için ülkemizden Nurcular, Süleymancılar, Işıkçılar, Nakşiler, Kadiriler ve diğer dinî cemaatler buralara çok sayıda insan gönderdi. Bu cemaatler, bölge insanının 70 yıllık esaret döneminde İslamî kişilik ve kimliğinden neler kaybettiğini, şu anda ilgi alanı, düşünceleri, sosyo-ekonomik düzeyleri ve ihtiyaçlarını araştırıp incelemeyen ve bu konuda herhangi bir bilgi edinmeden, hatta onların dillerini ve şivelerini öğrenmeden tebliğ faaliyetine giriştiler. Diğer yandan Türkiye'nin sosyal ve siyasî şartları içinde geliştirdikleri dinî söylemleri ve onları ele alan eserleri aynı üslup ve muhtevayla bölge insanına ya aynen veya oranın dillerine zor anlaşılır bir dille enjekte etmeye kalkıştılar. Bu durum, İslam'a karşı büyük saygı ve sevgi besleyen bu insanları hayal kırıklığına uğrattı. Çünkü onlar, hem bu eserleri anlayabilecek kapasiteye sahip değillerdi hem de sorularına cevap alamamışlardı. Bu konuda sadece Türkiye'den giden cemaatler ve organizasyonlar

⁷ Bkz.: Yüksel, "İletişim", 12-13.

değil Arap dünyasından, İran, Afganistan, Pakistan ve Hindistan'dan gelen cemaatler de aynı şeyi yaptılar. Örneğin Hizbu't-Tahrir, "Hilafet Devleti" söylemini bölge insanına sunmak istedi ve bölgede siyasi çatışmalara sebep oldu. Pakistan ve Arabistan üzerinden gelen Vahhabi-Selefi anlayış ise, bölge halkının dinî dokusuna uyum gösteremeyen son derece gelenekçi-muhafazakar din söylemi sundu. Bu da Hanefî-Mâtürîdî kültürel kimliğine mensup bölge halkında ciddi eleştiriler aldı. Halbuki Hristiyan misyonerleri, Sovyet Rusya çokmeden on yıl hatta yirmi yıl öncesinden bu konuda hazırlık yapmışlardı. Onlar, bölge halkının dilini, örf, adet ve geleneklerini, ihtiyaçlarını tespit ederek kendi mesajlarını onların anlayacakları bir şekilde ulaştıracak eserler yazmışlardı. Bunun tam tersine Türkiye'den gidenler, mesaja muhatap kitleyi bu açıdan analiz etmemişti. Bu yüzden verilmek istenen mesaj, çok sınırlı çevreleri muhatap aldı. Çünkü bu insanlar, İslâm'ın özgün mesajıyla karşılaşmak yerine, anlamaları son derece zor ve karmaşık olan cemaatlerin din anlayışıyla karşılaştıkları için mesajın aktif katılımcıları olamadılar. İslâm'ı tebliğ eden bir organizasyon olan Diyanet İşleri Başkanlığı da aynı hatayı yaptı. Bu bölgelere imam veya din atesi olarak gönderdiği kişiler, özel bir eğitimden geçirilmemişlerdi ve oranın insanıyla ilk defa karşılaşıyorlardı. Diğer taraftan imamlar dil bilmiyorlardı. Sırf Kur'an okumakla -anlamını anlamaksızın- İslâm'ı tebliğ etmekle işe başladılar. Dillerini öğrenmeye ve muhatap kitleyi tanımaya başlayınca görev süreleri bite rek geri döndüler.

3. İleti/Mesaj

İleti, kaynaktan alıcıya çeşitli yollarla gönderilen bir bilgi, düşünce, duygu ya da kanaattir. Semboller, işaretler, dil oyunları veya bir söylemden oluşan iletinin iki önemli niteliğinden birisi dil, diğeri içeriktir. İletinin dili bazen sadece muhatabın anlayacağı dil olabileceği gibi, bazen de konuşma dilinin dışında müzik, sanat ve hareketler gibi kodlar da olabilir. Ancak iletişimin etkin ve sağlıklı gerçekleşebilmesi için, olmazsa olmaz şartı iletinin, kaynak ve muhatap kişi, grup ve toplum tarafından açık-seçik ve anlaşılır olmasıdır.⁸ Bugün dinî cemaatlerin ve tarikatların, herkesçe anlaşılmayan sembol, değer ve kavramlardan oluşan bir din dili bulunmaktadır. Özellikle dinî duyguları zayıf, dinî bilgiye sahip olmayan veya çok az sahip olan genç kesim arasında bu dilin anlaşılması son derece zordur. Hatta bir çok cemaatin bu dille yazılmış bir edebiyatı oluşmuştur. Oluşan bu dilin herkesçe anlaşılmaması ve dil oyunlarından olu-

⁸ Bkz.: Yüksel, "İletişim", 8.

şan gizemli bir yapıya büründürülmesi, metinlerin kutsallaştırılmasına, bu eserlerin dilini anlayanların önderliğinde okunup anlaşılmasına ve eserlerin defalarca okunmasına götürmüştür. Hatta İslam mesajı bunlara indirgenirken Kur'an'ın anlaşılması da bu edebiyatın anlaşılmasına bağlanmıştır. Bu yüzden sözü edilen eserler, cemmat üyeleri arasında kutsal kitap gibi ilgi görmektedir. Arkon'un da ifade ettiği gibi, "tek kitaplı topluluktan çok kitaplı topluluklara" dönüşen bir duruma gelinmiştir. Halbuki İslam mesajının din dili/mantığı özgün şekliyle Kur'an ve onun dinî söylemi olmalıdır. Böyle olmadığı sürece insanlar ve özellikle genç nesil İslam mesajına ilgisiz kalacaktır.

İletinin içeriği konusuna gelince, iki noktanın dikkate alınması gerekir. Birincisi, İslam mesajının içeriğini oluşturacak düşünce, duygu ve bilgilerin alıcının ihtiyacına, bilgi düzeyine, toplumsal ekonomik düzeyine ve kültürel normlar doğrultusunda seçilmesi gerekir. Aksi takdirde bunları dikkate almayan bir mesaj, kabul görmeyecektir. Günümüzdeki cemaat, tarikat, mezhep ve dinî organizasyonların bunları yeterince dikkate almadığı görülmektedir. İkincisi de, mesajın içeriğini oluşturan, bilgi, düşünce ve kanaatlerin işlenme biçimidir. İslam mesajı, maalesef, büyük toplumsal, siyasî, kültürel, bilimsel, teknolojik değişimleri hızlı bir şekilde yaşayan günümüz insanının anlayacağı ve ihtiyaçlarını karşılayak biçimde işlenmemektedir. Asrı Saadet'i yüceleştiren ve bugünü kıyamete yakın yozlaşmış bir devir olarak gören pek çok cemaat, İslam'ın belli tarihi dönemlerine ait anlaşılma biçimlerini ve geçmişe ait geleneksel dinî yapıları, o dönemin kalıpları içerisinde sunmaktadır. Bu yüzden asrımızın idrakine İslam mesajını sunmakta yetersiz kalmaktadırlar. Bu durum, sadece günümüz cemaat ve tarikatlarının yaptığı bir hata olmayıp kökleri çok eskilere dayanan bir sorundur. Zamanla mesajın taşıyıcıları olan mezhep ve tarikatlar, Kur'an'ın mesajını aktarmak yerine kendi anlayışlarını mutlak dinî gerçekler olarak aktarmaya başlamalarıyla birlikte Kur'an'la olan sıcak diyalog yerini mezhepler ve tarikatlar arası mücadele ve rekabete bıraktı.

Günümüzde İslam'ı tebliğ etmek amacıyla ortaya çıkan veya bunu amaçlarından biri olarak gören dinî mezhep, tarikat ve cemaatlerin din söyleminin içeriği analiz edildiğinde temelde üç ayrı gösterge, ya toptan veya ayrı ayrı bulunmaktadır. Bunları sırasıyla kısaca ele almak istiyoruz.

a) Siyasal İslam

Son iki yüz yıldır İslam dünyasında ortaya çıkan, çoğu dinî ve ideolojik hareketlerin geliştirdikleri din söyleminin merkezinde siyaset bulunmaktadır. Bunun sebebini şu şekilde açıklamak mümkündür: Müslümanlar tarih boyunca güçlü devletler kurdular ve devlet desteğiyle İslam mesajını yaymaya çalıştılar.

Osmanlı Devleti'nin gerilemeye başlamasıyla birlikte bu desteği kaybettiler. Ayrıca batılı sömürgeci güçlerin işgali sonucu bağımsızlıklarını kaybeden müslümanlar, kendilerini siyasi, toplumsal, ekonomik ve dini bir bunalım içerisinde buldular ve Osmanlı'nın kurtarılması ve Hilafetin ayakta tutulması, müslümanların öncelikleri arasında yer aldı. Bu sebeple Osmanlı devletinin yıkılması ve Hilafetin kaldırılmasıyla birlikte, müslümanların birliği ve Hilafetin yeniden inşası bu akımların örtülü referans çerçevesini oluşturdu. İhvan-ı Müslimin, Hizbu't-Tahrir, Cemaat-ı İslâmiyye, Hicret ve Tekfir Cemaati, Kaplancılar, Hizbullah ve diğer bazı hareketler, İslâm'ı sadece dinî ve akidevî bir inanç sistemi olmasının yanı sıra ekonomik, hukukî ve siyasi bir sistem olarak anlamlandırdılar. Şii dünyada ise, bu ideolojik anlayış İmamet anlayışı adıyla propaganda edildi. İslâm'ı bu şekilde anlayanlara göre, İslam insanlara kurumsal bir siyaset sistemi sunmaktadır. Buna inanmak ve bunun kurulması için çalışmak farzdır. Her iki kesim de, "Zamanın imamını tanımayan ve ona beyat etmeden olan kimse Cahiliyye olumuyla ölmüştür." şeklinde bir hadisi kullanarak liderlerine ya halife veya imam olarak ya da Mehdi olarak beyat edilmesini istediler. Aslında bu anlayış Şii qevrelerde çok erken dönemlerden itibaren mevcut idi ve İmamet inanç konusu olarak görülmekteydi. Hilafetin kaldırılmasından sonra Sünnî dünyada, geleneksel anlayışın tersine, Hilafet inançla ilişkilendirilmeye başlandı. Sonuçta İslâm'ın varlığı kurumsal siyasetin varlığına indirgendi. Bu anlayış Siinni qevrelerde şöyle söylemleştirildi: "Hilafet bozulursa İslam bozulur ve müslümanlar hiisrana uğrar. Hilafet düzelirse İslam düzelir ve müslümanlar kurtulur."

Siyasal İslam söylemi İslam mesajının merkezine yerleştirilmesiyle İslam siyasi ve çatışmacı bir zemine kaynakla kalmadı, bu fikrin sahipleri hem kendi ülkelerindeki idarelere karşı hem de küresel düzeydeki siyasi güçlere karşı sonuç gelmeyen ve sürekli başarısızlıkla sonuçlanan bir macera ve serüvene dönüştü. Hatta İslâm'ın inanç, ahlak ve ibadet boyutlarıyla geri plana itilerek kurumsal siyaset, dinin varlık sebebi haline dönüştürüldü. Üstelik bugünün müslüman tipolojisi veya siyasi lider tipolojisi bütün dünyaya hakim olmak isteyen, başka farklı görüşlere tahammüllü olmayan ve problemi şiddet yoluyla çözmek isteyen Harici bir modeli temsil etmektedir. Aslında siyasi alanda, ne geçmişte ne de günümüzde problemlerimizi çözebilecek nazariyeler ortaya koyamadık. Hatta bu alandaki problemlerimizin çoğunu, siyasi kültürümüzden miras aldık. İslâm'ı siyasi, ekonomik ve toplumsal bütün problemleri çözecek şekilde takdim etmek ideolojik bir yaklaşım olup İslâm'a ve Kur'an'a, ilk dönemlerdekinden farklı bir misyon yüklemektedir. Bu da müslümanları tepkisel ve savunmacı bir halet-i ruhye içerisinde soktuğu için toplumsal gerginliklere sebep olmak-

la kalmamış İslam'ı tepkisel protesto ideolojisine dönüştürmüştür. Tartışmanın özünü Hz. Peygamber'e devlet başkanlığının ilahî bir misyonla mı, yoksa kendi beşerî tasarrufuyla mı olduğu sorunu oluşturmaktadır. Bu konuya burada girmek istemiyoruz.

b) Ritüel ve Şekli Dindarlık

Dinî cemaat ve tarikatların pek çoğu, İslam mesajının kulluk merkezli bir din anlayışı oluşturur. Bu din anlayışının temel göstergesi, namaz, oruç, zekat ve hac ibadetlerinden oluşan ritüel dindarlıktır. Bu anlayışa göre, insanların ne kadar fazla ibadet yaparsa, bu konuda ne kadar meşakkat çekerse o kadar iyi müslüman olur ve daha çok sevap alır. Sonuçta dindarlıkta bulunması gereken bilgi, inanç ve ahlak boyutu zayıfladı. Bazı cemaatlarda, dindarlık sarık sarmak, sakal bırakmak, cübbe ve şalvar giymek, kadınlar için siyah çarşaf giymek olarak algılandı. Örneğin Tebliğ Cemaat'inde bu şekildeki bir giyim ve kuşam İslamî olarak nitelendirilerek Tebliğ'de gözetilmesi gereken altı esastan birisi kabul edildi. Bu anlayış, Türkiye'de de pek çok cemaat tarafından benimsenmektedir. Öyleki hayatın her cephesini dinileştirmekle kalmadı dindarlığı fıkıh dindarlığına endeksledi. Bu anlayışa göre din insan için değil insan din içindir. Bu sebeple insanın günlük hayatının her bir saatinde yaptığı bütün hal ve hareketleri dinî bir kisveye büründürölmek istendi. Bu amaçla *Amellerin Faziletleri* ve *Zikrin Faziletleri*⁹ adıyla kitaplar yazılarak şekli bir dindarlık oluşturulmaya çalışıldı. Nurettin Topçu'nun da değî gibi, İslami ruh ve manasından sıyrılan dinî hayatın bu şekilperestliğine zühd ve takva adı verildi.¹⁰ Böyle bir dindarlık, bazan Haricilerde olduğu gibi aşırı fanatizme yol açmakta, bazan da kendi kabuğuna çekilen toplumdan soyutlanan ve turfanda müslümanlık adını verebileceğimiz bir yaşama dönüştü. Ritüel ve şekli dindarlık, çoğu kere cemaat dindarlığını öngörmektedir. Bu dindarlık biçimi, cemaatler ve mistik hareketlerin din söyleminden beslenmektedir. Bu durumda birey tek başına değil, ya bir dinî rehber ya da önderin denetiminde (cemaat lideri, imamı, tarikat şeyhi veya halifesi) ve onun cemaatinin bir üyesi olarak İslam'ı yaşamak durumundadır. İslam mesajının yaşanması zor ritüeller ve şekli dindarlığa büründürölməsi, birey bilincinin güç kazandığı günümüz modern toplumların nazarında bu mesajı marjinalleştirmektedir. Bu yüzden, İslam mesajının birey ve toplumun ihtiyaçlarına göre yeniden yorumlanarak, İslamî ruh ve manasından sıyrılan dinî hayatın bu şekilperestliğine son verilmesi son derece önemlidir.

⁹ Bu iki eser Tebliğ Cemaati'nin kurucusu Muhammed Zekerîyya el-Kandehlevî'ye aittir. Hayri Demirci tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

¹⁰ Krş.: Topçu, Nurettin, *İslam ve İnsan*, İstanbul trz., 33.

4. Oluk (Tebliğ Metodu/Kanallar)

Tebliğ faaliyetinde, Kaynak, Alıcı ve İleti kadar onun hangi yollarla iletileceği de son derece önemlidir. Eskilerin "Usulsiizlik vusiiisizliiktir" şeklinde bir deyiimi vardır. Oluk, iletiqim biliminde, iletiyi kaynaktan alıcıya ulaştıran araç olarak tanımlanmaktadır. Eğer mesajı uygun metod ve yollarla sunamazsa, mesajı ne kadar doğru ve sistemli olursa olsun olumlu bir etki yaratmaz. Bu açıdan muhatap kitlenin bilgi diizeyi, ilgi alanı ve sosyo-ekonomik diizeyi dikkate alınarak fslam mesajını ozgiin bir şekilde sunmak gerekmektedir. Ancak dinî tebliğ etme iddiasında olan cemaat ve dini organizasyonların İslâm'ı öğretmek iizere hazırladıkları kitaplar, kasetler ve filmler, pedogojik açıdan incelendiğinde, pek çoğu hitap ettiği kitlenin yaş grubu, psikolojik geliqimi, cinsiyet farkı ve diğer özelliklerini dikkate almadan, batıda ve doğuda bilimsel qevrelerde geliştirilen uygun metod ve yaklaşımlar kullanılmadan hazırlanmıştır. Bazı cemaat ve tarikatlar, son derece garip yollar kullanmaktadırlar. Örneğin cemaate ilgi duyan veya yeni giren birisine kefen giydirmek yoluyla korku merkezli dindarlık veya dini duyarlılık aşlamaya çalışması gibi. Hatta dinî sorulara verilen cevaplarda kullanılan kaba ve tahkir edici usluba, bazı yerel radyolarda yapılan canlı bağlantılarda sık sık rastlanabilmektedir.

Bütün mesajların amacı, hedef kitleyi oluqturan kiqi, grup ve toplulukların bilgi diizeylerinde, düşünce diizeyinde ve davranışında bir değişme meydana getirebilmektir. Bugün sunulan fslam mesajı, daha çok insanların siyasi ve duygusal yoniine hitap etmektedir. Halbuki insanlığın önünde aşırı silahlanma, çevre kirliliği, ozon tabakasının delinmesi, açlık, adaletsiz gelir dağılımı, dinî ve ahlaki değerlerdeki yozlaşma, işsizlik vb. pekçok problem bulunmaktadır. Dini teşekküller, ilmin ve bilginin büyük ve sınırsız bir güç olduğu gerçeğini anlayarak dikkatlerini bu alana çevirmek durumundadır. Ancak bu durumda müslümanlar geçmişin enkazından ve batının tüketici köleliğinden kurtulabilir. Oysaki mevcut dinî cemaatlerin fslam mesajı, genelde, miisliimanlarda bireysel sorumluluğu, kimlik bilincini, varlığını gerçekleştirme quurunu koreltmekle ve kişisel kabiliyetlerin geliqtirilmesine engel olmakla kalmamakta ferdi cemaata, siyasete ve tarikatlara kurban etmektedir. Oyleki bu gruplar, kiqisel başarısızlıklarını telafi etmek isteyen, sorumluluktan kaçan, kimlik arayışında olan kimse-lerin sığınağı haline gelmiştir.

Bu grupların İslâm'ı tebliğ konusundaki en önemli zaafılarından birisi de, kendi din anlayışlarının ozeleqtirisini yapmamalarıdır. Cemaat ve tarikat liderleri tartışmasız bir otorite kabul edildiği iqin onların dedikleri mutlak gerçek ve hikmet olarak gorüliir. Eserleri diğer insanların fikirlerini ölçmede önemli bir

kriter görevi görür. Diğer insanlar, kendi cemaat liderlerini veya mensuplarını tanıdıkları ve onların eserlerini okudukları ölçüde saygınlık kazanmaktadır.

Sonuç olarak, günümüz insanının bireysel ve toplumsal ilişkilerinde yaşanan değişimler ve bunun sonucu ortaya çıkan dinî ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak İslam'ın yeniden yorumlanması ve onun bugünkü İletişim ve Halkla İlişkiler konusundaki gelişmeler ışığında bütün insanlığa uygun yollarla en iyi bir biçimde sunulmasına büyük ihtiyaç vardır. Bugün geleneksel Teoloji'de tartışılan İslam mesajının ulaşmadığı bölgelerdeki insanların durumunun ne olacağı sorunu, sorun olmaktan çıkmış, dinî cemaat ve organizasyonlar tarafından İslam'ın doğru bir şekilde sunulmadığı veya yanlış olarak sunulduğu için İslam'dan uzak duran insanların durumunun tartışılması zorunlu hale gelmiştir.

Günümüzde İslam'ı tebliğ etme iddiasıyla ortaya çıkan ve büyük ölçüde güven ve imaj sorunu yaşayan yukarıda ismini saydığımız veya saymadığımız pek çok cemaat ve organizasyon, İslam'ı anlama, muhatap kitlenin durumuna göre sunma açısından başarı düzeyleri sanıldığı gibi yüksek değildir. Bugün bazı cemaatlar, insanları İslam'a ısındırmak yerine İslam'dan soğutmaktadırlar. Onların İslam'ı bizatihi siyasal bir din veya mistik bir dünya görüşü ya da ritüel dindarlık olarak algılamaları sebebiyle, İslam'ın ve müslümanların tarihte bıraktıkları olumlu imaj, yerini korkulan ve ihtiyatla yaklaşılacak bir İslam imajına bırakmıştır. Halbuki İslam, asıl gücünü siyasî olmaktan değil insanlığa emniyet ve güven telkin eden iman ve ahlak sistemi sunmuş olmaktan almaktadır.

Bu cemaat ve organizasyonlar, bahsedilen olumsuzlukları aşmadıkça ve günümüz insanının ihtiyaçlarını karşılamak üzere yeni bir anlayışla ortaya çıkmadıkça ve İslam'ı bir doktrin olarak değil de içi boş ritüel dindarlık olarak sundukça, İslam'ı yaymak şöyle dursun, Kur'an ve Hz. Peygamber'in tarihsel örnek kişiliği üzerinden, İslam medeniyeti ve kültürünün ortaya koyduğu eserler ve değerler üzerinden dünyada İslam'a duyulan hayranlığın önünde büyük bir engel oluşturmaya devam edeceklerdir.

KAYNAKÇA

Abdurrazak, Ali, *İslamda İktidarın Temelleri*, Çev.: Ömer Rıza Doğrul, İstanbul 1995; Ahmad, Mirza Bashir-ud-din Mahmud, *Çağrı*, der.: Muhammed C. Şems, Islamabad 1993; Ahmed, Mirza Tahir, *Din Adına Kan*, Çev.: Abdülgaffar Han, Frankfurt 1992; Akman, Nuriye, "Fethullah Hoca Anlatıyor (9. röportaj)", *Sabah Gazetesi*, 31 Ocak 1995; el-Benna, Hasan, *Mecmûatu Resâil..*, Kahire 1990; Büyükkara, Mehmet Ali, "İsmâîlilere Atfedilen 'Dokuz Aşamalı Da'vet Süreci' Üzerine Bir İnceleme", *İLAM Araştırma Dergisi*, Cilt: 3, II (1998), 35-49; Çakır, Ruşen, *Ayet ve Slogan Ayet ve Slogan Türkiye'de İslami Oluşumlar*, İstanbul 1990; Can, Eyüp, *Ufuk Turu*, İs-

tanbul, trz.; *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları*, (28-30 Mart 2001 tarihinde İstanbul'da yapılan Uluslar Arası Bildiri ve Tartışmaları), Ankara 2003; Gülen, Fethullah, *Altın Nesil*, der. Latif Erdoğan, Erzurum 1978; Gülen, M. Fethullah, *Fasıldan Fasıla I*, der. Ahmet Kurucan; Güler, İlhami, *Politik Teoloji Yazıları*, Ankara 2002; *el-Harekatu'l-İslamiyye el-Muasıra fi'l-Vatani'l-Arabi*, ed. Merkezü'd-Dirasatü'l-Vahdeti'l-Arabiyye-Camiatu'l-Ümemi'l-Müttehide, Beyrut 1987; Hoffer, Eric, *Kesin İnançlılar*, İstanbul 1998. (7.Baskı); *İslâm Gelenek ve Modernleşme*, (I. Uluslar Arası Kutlu Doğum İlmi Toplantısı), İstanbul 1996; *İslâm ve Modernleşme*, (II. Kutlu Doğum İlmi Toplantısı), İstanbul 1997; Kandehlevî, Muhammed Zekeriyya, *Fazâilu Zikr- Zikrin Faziletleri*, Çev.: Hayri Demirci, Gülistan Neşriyat, İstanbul trz.; Kandehlevî, Muhammed Zekeriyya, *Fazâilu'l-A'mâl- Amellerin Faziletleri*, Çev.: Hayri Demirci, Gülistan Neşriyat, İstanbul trz.; Keleş, Ahmed, "Türkiye'de Cemaat Dindarlığının Oluşumunda Hadislerin Rolü", *İslâmiyât Dergisi*, (Türki(iye) Dindarlığı Özel Sayısı), Cilt: 5: IV (2002), 125-140; *Köktendincilik ve Çoğulculuk* (9-10 Aralık 1994 tarihinde Alman Kültür Merkezinde yapılan Sempozyum Tebliğleri), Ankara 1995; *Küreselleşme İslam Dünyası ve Türkiye*, (09-11 Kasım 2001 tarihinde İstanbul'da yapılan Uluslar Arası Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri), İstanbul 2002; Kutlu, Sönmez, "İslam Düşüncesinde Tarihsel Din Söylemleri", *İslâmiyât Dergisi*, Cilt: 4, IV(2001); Lia, Brynjar, *Müslüman Kardeşlerin Doğuşu*, Çev.: İhsan Toker, İstanbul 2000; Mevdudî, Ebu'l-Âlâ, *İslâm'da Hükümet*, Çev.: Ali Genceli, İstanbul trz.; Mevdudî, Ebu'l-Âlâ, *İslâm'da İhya Hareketleri*, Çev.: A. Ali Genç, İstanbul 1995. (4. Baskı); Mevdudî, Ebu'l-Âlâ, *Kur'an'a Göre Dört Terim*, Çev.: Osman Cilacı-İsmail Kaya, İstanbul 1980. (3. Baskı); *Müslüman Ahmediye Cemaati Bülteni*, haz. Raşit Paktürk, İmmenhausen Ocak-Şubat 2002; Kasım 2001; Önkal, Ahmet, *Rasulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, İstanbul 2000. (15. baskı); *es-Sahvetu'l-İslâmiyye ve Hümmümi'l-Vatani'l-Arabi*, tak. Sa'dud-din İbrâhîm, Amman 1988. (14-16. 03. 1987 tarihinde Amman'da yapılan Sempozyum Bildirileri); *The Politics of Islamic Revivalism*, ed. Shireen T. Hunter, Washington 1988; Topçu, Nurettin, *İslam ve İnsan*, İstanbul trz.; *Vadedilen Mesih ve Mehdi* (Hz. M. G. Ahmed' (a.s)in Eserlerinden Derlenmiştir, Çev.: Muhammed Celal Şems, İslamabad 1990; Watt, W. Montgamery, *İslâmi Hareketler ve Modernlik*, İstanbul 1997; Yüksel, Haluk, "İletişim", *Din Hizmetlerinde İletişim ve Halkla İlişkiler İçerisinde* (Eskişehir 1999), 1-26; Zekeriya, Fuad, *es-Sahvetu'l-İslâmiyye Fi Mizâni'l-Akl*, Kahire 1989.

BAŞKAN – Arka arkaya iki güzel tebliğ dinledik. Recep Kaymakcan Bey'in bilhassa Batı'daki İslâm imajı sorununu ortaya koyan tebliğini tamamlar mahiyette Sönmez Kutlu arkadaşımız da tebliğinde içimizde bir İslâm imajı sorunu olduğunu ortaya koydu. Ben her ikisini de tebrik ediyorum.

İslâm'ın bugün gerek kendi vatandaşımıza gerekse dışarıdakilere takdimi, sunumu meselesi önemli bir husus. Ben bir ara İslâm Konferansından biraz ümitlenmişim 70'li, 80'li yıllarda, acaba İslâm Konferansı bir manevi otorite oluşturup da, İslâm dünyasına böyle Sönmez Bey'in haklı olarak tenkit ettiği hususları giderici bir şey yapabilir mi; manevi boşluğu doldurabilir mi diye. Bundan bir şey çıkmadı.

Şimdi, iş yine bize kalıyor. İzmirli İsmail Hakkı'nın, Yeni İlmi Kelam'da bir cümlesi var, "bizim vazifemiz muhabbet-i diniyeyi tesis etmektir" diyor. Nasıl

tesis edeceğiz, işte onu konuşuyoruz burada. “Fakat burada, esas görev devlete düşer” diyor. Bunu 1920’lerde söylemiş. Yeni İlmi Kalam’ın ilk baskısı 1920’lerde. O zaman söylemiş. Osmanlı İmparatorluğunun yıkıldığı, Cumhuriyetimizin kurulduğu dönemde söylediği bir şey. Bence bu görev hâlâ devam ediyor. Şimdi kime düşüyor bu görev? Diyanet İşleri Başkanlığımıza düşüyor. Burada mesaj buraya. Ama, Diyanet İşleri Başkanlığı bunu yapma durumunda mıdır; onu da sizin takdirlerinize bırakıyorum. Tabii, Sönmez Bey’in dediği hususlar bence varit. Ancak, yine kime kalıyor, işte bu insanlara kalıyor, bu derneklere, vakıflara, tarikatlara kalıyor. Biz ne arıyoruz şimdi; Anadolu’nun İslâmlaştırılmasında rol oynayan, Orta Asya’dan gelen alperenleri düşünüyoruz, o dervişleri düşünüyoruz. Gerçekten, Hazret-i Peygamber Efendimizi örnek almış, herhangi bir hesabı olmayan, bir art niyeti olmayan o insanları düşünüyoruz, onların olmasını istiyoruz. Onlar da yok bugün. O halde, işimiz zordur; ancak, zoru başarmak bizim görevimizdir. Tekrar ediyoruz. Bu, üzerinde düşünülmesi gereken büyük bir problemdir. Millet olarak, devlet olarak bunun üzerine eğilelim. Çünkü, yaşayışımızın devamı, kültürümüzün devamı, varlığımızın devamı bu problemlerin halline bağlıdır.

Arkadaşlarıma tekrar teşekkür ediyorum.

Üçüncü tebliğci arkadaşımız, Prof. Dr. Nasrullah Hacımuftüoğlu.

- Buyurun.